

Zinaida Kalnin

Uniwersytet Tartuski

REALIA PRZESZACOWANIA RZECZOWYCH AKTYWÓW TRWAŁYCH W PRZEDSIĘBIORSTWACH ESTONII

1. Wstęp

Reformowanie estońskiej rachunkowości według wymogów MSSF w ostatnim dziesięcioleciu odbywa się w szybkim tempie. Już w roku 1994 przyjęto ustawę o rachunkowości, która w pewnym stopniu oparta była na międzynarodowych zasadach prowadzenia rachunkowości finansowej. W ciągu ostatniej dekady nagromadzone doświadczenie pozwoliło zebrać zarówno dodatnie jak i ujemne wyniki przekształcania rachunkowości finansowej według zasad międzynarodowych. Zebranie tych doświadczeń pozwoliło na określenie sukcesów i porażek w metodologii ewidencji.

Pogłębiający się proces rozwoju stosunków rynkowych wymaga, naturalnie, innego podejścia do organizacji i metodologii rachunkowości. Jednocześnie następują zmiany również w MSSF. Dlatego w niektórych dziedzinach rachunkowości pojawiły się sprzeczności z MSSF. Wymagania co do harmonizacji rachunkowości uwarunkowały udoskonalenie obowiązującej ustawy o rachunkowości. W wyniku tego od 1 stycznia 2003 r. obowiązuje poprawiona ustawa, w której odzwierciedlenie znalazły nowe przepisy i zasady, obowiązujące w międzynarodowej praktyce rachunkowości.

Jednym z ważnych etapów przekształceń jest przejście do wyceny obiektów rachunkowości według wartości godziwej, przy czym pod uwagę bierze się to, że wartość godziwa jest terminem umownym, określającym w sposób wiarygodny wartość rynkową obiektów. Wycena przedmiotu rachunkowości jest najważniejszym czynnikiem, zapewniającym wiarygodność sprawozdawczości finansowej jej użytkownikom. Harmonizacja podejścia estońskiego i międzynarodowego odnośnie do metody wyceny w rachunkowości oraz praktyki ewidencyjnej stwarza kra-

jowym przedsiębiorstwom podstawy do wejścia na finansowe rynki międzynarodowe.

2. Aktualność problemów wyceny rzeczowych aktywów trwałych

Przez długi czas w estońskiej praktyce rachunkowości do wyceny rzeczowych aktywów trwałych z uporem stosowano tylko wartość początkowa w cenie nabywania, mimo że w międzynarodowej praktyce rachunkowości stosowano również inne metody. Istnienie różnych metod wyceny stawia przed specjalistami w zakresie finansów w przedsiębiorstwie ważne zadanie wyboru optymalnej metody, która pozwoliłaby realizować konkretne cele wyceny. Wybrana metoda jest zapisana w wewnętrznych przepisach prowadzenia rachunkowości.

Impuls do rozwiązywania problemów, związanych z przeszacowaniem środków trwałych, dały zmiany w podejściu do szacunku, którego celem jest ujednoczenie zasad prowadzenia rachunkowości estońskiej z wymogami MSSF. Zgodnie z udoskonaloną ustawą o rachunkowości, przedsiębiorstwa estońskie mają prawo wyboru sporządzania rocznej sprawozdawczości finansowej według wzorca międzynarodowego lub estońskiego.

Obowiązujący w Estonii wzorzec, którego zasady są opisane w stosownych instrukcjach Służby rachunkowości, jest przeznaczony przede wszystkim dla przedsiębiorstw, nie zobligowanych do sporządzania sprawozdawczości finansowej w pełnym zakresie według MSSF (np. małe i średnie przedsiębiorstwa, nie uczestniczące w giełdach). Niezależnie od tego, że prawo estońskie jest oparte na MSSF, zezwala się w nim na stosowanie, w określonych dziedzinach rachunkowości, uproszczonego podejścia z przedstawianiem mniejszej liczby wymogów odnośnie do publikacji informacji.

Obowiązujący tryb tworzenia informacji o majątku trwałym do 1 stycznia 2003 r. reguluje instrukcja Służby rachunkowości Estonii nr 5 „Rzeczowe i niematerialne aktywa trwałe”, oparta na międzynarodowych standardach MSR 16 „Rzeczowy majątek trwały”, MSR 38 „Wartości niematerialne”, MSR 36 „Utrata wartości aktywów” i MSR 23 „Koszty finansowania zewnętrznego”. W sprawach nie uregulowanych instrukcją należy opierać się na Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej.

Nowym akcentem w rachunkowości jest wyodrębnienie z rzeczowych aktywów trwałych nieruchomości, których wartość wyrażana jest obecnie w bilansie w odrębnej pozycji. Aktualność i waga wyodrębnienia nieruchomości w osobną grupę wiążą się z szybkim rozwojem rynku nieruchomości w Estonii i dochodowością działalności tej dziedziny. Przedsiębiorstwa są zainteresowane posiadaniem nieruchomości i przeprowadzaniem z ich udziałem najrozmaitszych transakcji. Tryb prowadzenia ewidencji nieruchomości został przedstawiony w osobnej instrukcji

nr 6 „Inwestycje w nieruchomości”. W artykule problemy związane z wyceną i ewidencją nieruchomości zostały pominięte.

Zwiększenie zakresu i zmiany zachodzące w składzie i strukturze wartości środków trwałych zwiększają ich rolę w rozwoju działalności przedsiębiorstw. W związku z tym ważniejsza staje się konieczność zapewnienia, zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym użytkownikom, wiarogodnej informacji o stanie majątkowym przedsiębiorstwa. Ponieważ określona część środków trwałych ma długi okres użytkowania i została nabyta dosyć dawno, jego wartość ulega gwałtownym wahaniom z rozmaitych przyczyn, takich jak: zmiany cen rynkowych, zużycie, restrukturyzacja przedsiębiorstwa itd. W konsekwencji, te składniki środków trwałych należy koniecznie przeszacować według faktycznej wartości, tzn. według wartości godziwej.

W związku z przeszacowaniem w praktyce działalności księgowego pojawiają się następujące pytania:

- jakie pozycje środków trwałych podlegają przeszacowaniu,
- jaką metodą przeprowadza się przeszacowanie,
- jak ujmowane są w ewidencji i jak ujawniane są w sprawozdaniu wyniki przeszacowania.

Od prawidłowego rozwiązania wymienionych wyżej, powiązanych ze sobą problemów zależy obiektywność informacji o stanie majątkowym przedsiębiorstwa.

3. Nowe aspekty wyceny środków trwałych

Alternatywną w odniesieniu do standardowej metody wyceny rzeczowych aktywów trwałych, tzw. wartość początkową w cenie nabycia, pomniejszoną o zużycie, którą MSR 16 dopuszcza, w przypadku gdy przeszacowanie jest przeprowadzane przez biegłych specjalistów, jest wycena wartości godziwej. Wycena ta dokonywana jest okresowo i dotyczy całej jednorodnej grupy środków trwałych. Przy tym jednokrotne przeszacowanie nie jest akceptowane.

W estońskiej praktyce rachunkowości (według wcześniejszej ustawy o rachunkowości) doszacowywanie wartości środka trwałego w trakcie było zabronione, ponieważ nie zgadzało się z obowiązującą zasadą wartości w cenie nabycia. Było dopuszczalne tylko w przypadkach szczególnych za zgodą ministra finansów. Obecnie, zgodnie z instrukcją nr 5, przedsiębiorstwu przyznaje się pośrednio prawo do przeprowadzenia doszacowania. Jeśli realna wartość obiektu inwentarzowego (środka trwałego) różni się w istotny sposób od jego wartości ostatecznej, to z punktu widzenia adekwatności informacji wartość takiego obiektu koniecznie należy zrewidować. Wymienione podejście jest bardzo aktualne w przypadku estońskich przedsiębiorstw, ponieważ poszczególne rodzaje rzeczowych aktywów trwałych mają długie okresy użytkowania (np. budynki, budowle, grunty) i w przewa-

zającej części zostały nabyte w ubiegłym wieku. Z powodu różnorodnych okoliczności obiekty te mają zaniżoną wartość w bilansie.

Przeszacowanie jako narzędzie korekty, z jednej strony, spełnia pozytywną funkcję i pozwala określić wartość godziwą rzeczowych aktywów trwałych. Z drugiej zaś – przedsiębiorstwu przyznaje się zbyt wiele swobody w wycenie, co może prowadzić do nadużyć, ponieważ poprawność określenia tej wartości jest kwestią dyskusyjną. Negatywne aspekty, niepokojące kierownictwo, są następujące:

- niezależnie od tego, że przeszacowanie powinno być przeprowadzane według wartości godziwej, jej określenie w warunkach estońskich jest dosyć skomplikowane, ponieważ w odniesieniu do wielu obiektów środków trwałych brak jest zarówno aktywnego rynku, jak i wykwalifikowanych ekspertów, mających odpowiednią wiedzę i umiejętności do przeprowadzania wyceny,
- proces przeszacowania jest zbyt kosztowny,
- wyniki doszacowania odbijają się przede wszystkim na wolnym kapitale; następnie dochodzi do zwiększenia amortyzacji, co wpływa ujemnie na zyski.

W estońskiej praktyce związane z ewidencją skutki przeszacowania rozwiązane są w następujący sposób. Zgodnie z instrukcją nr 5, przedsiębiorstwo może zamienić początkową wartość w cenie nabycia na wartość przeszacowaną obiektu inwentarzowego, gdy wartość godziwa w istotny sposób różni się do jego bilansowej ostatecznej wartości. Z interpretacji przepisów instrukcji wynika, że takie przeszacowanie można przeprowadzić tylko w przypadkach, kiedy jest to uwarunkowane jedną z niżej wymienionych okoliczności:

- obiekt został nabyty nie później niż w roku 1995,
- brak jest wiarygodnych danych na temat faktycznej wartości nabycia obiektu.

Co za tym idzie, takie jednokrotne przeszacowanie wartości bilansowej obiektów rzeczowych aktywów trwałych jest związane z korektą wcześniejszych błędów w rachunkowości i z uwzględnieniem hiperinflacji, która miała miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych. W trakcie przeszacowania obiektów rzeczowego majątku trwałego, przeznaczonego do przeszacowania, poprzednia wartość zostaje zastąpiona wartością godziwą na dzień przeszacowania, przy tym zakumulowane zużycie zostaje wyeliminowane. W takim przypadku na dzień przeszacowania wartość godziwa jest uważana za nową wartość nabycia i jej amortyzacja zaczyna się od początku. W tym samym czasie weryfikowany jest okres eksploatacji i, odpowiednio do tego, jest korygowana stawka amortyzacji.

Instrukcja nr 5 wyraźnie określa, że najlepszym wskaźnikiem wartości godziwej jest wartość rynkowa – ta kwota, za którą obiekt można sprzedać lub którą trzeba zapłacić w transakcji mającej miejsce na aktywnym rynku. Przy określaniu wartości rynkowej można wykorzystać zarówno dane na temat cen analogicznych obiektów, uzyskane od przedsiębiorstw producentów lub przedsiębiorstw handlowych, jak i fachowe opinie specjalistów. Jest kwestią oczywistą, że wytwórcy lub przedsiębiorstwa handlowe dostarczają informacji o poziomie cen rynkowych od-

nowionych obiektów, które w określonym stopniu mogą różnić się od przeszacowywanych obiektów. Dlatego w większości przypadków przy określaniu wartości godziwej obiektu trzeba opierać się na jednym tylko źródle, tzn. na fachowej opinii specjalistów spoza przedsiębiorstwa.

Nowością jest również tryb przedstawienia wyników przeszacowania w sprawozdawczości. Jeśli na skutek przeszacowania wartość bilansowa obiektów rzeczowych aktywów trwałych zwiększy się, to różnica między nową a starą wartością jest przedstawiana w pozycji bilansu „Niepodzielony zysk/strata minionych okresów”. Przy tym zmiana zysku niepodzielonego minionych okresów w wyniku doszacowania jest przedstawiona w odrębnej pozycji w sprawozdaniu ze zmian kapitału własnego. W tych przypadkach, kiedy dokonywana jest przecena, różnica między nową a starą wartością w sprawozdaniach z zysków jest przedstawiana jako strata powstała wskutek przeceny majątku trwałego.

Przecena środków trwałych nie była zabroniona przez prawo, jednak jej określanie było zbyt subiektywne i miało przede wszystkim podstawę gnoseologiczną. Granicą dla przeceny była wartość rynkowa. Jak wspomniano wyżej, łatwo ją określić w odniesieniu do obiektów cieszących się popytem na rynku. Problemy pojawiają się jednak w przypadku, kiedy określenie wartości rynkowej nie jest możliwe lub nie odpowiada ona wartości godziwej obiektu. Wszak wiele przedsiębiorstw wykorzystuje składniki rzeczowych aktywów trwałych, na które nie ma popytu na rynku, ale mają one istotne znaczenie dla przedsiębiorstwa, generując jego przepływy środków pieniężnych i uczestnicząc w tworzeniu jego dochodów. Wytworzona próżnia nie sprzyjała stosowaniu przeceny do określenia realnej wartości majątku materialnego. Rozwiązanie tego problemu zawarte jest w MSR 36, dlatego przy doskonaleniu ewidencji środków trwałych uwzględniano przepisy wymienionego standardu. Przecena odrodziła się na nowej podstawie: do instrukcji nr 5 włączono dodatkowe rodzaje wartości, tzn. „wartość odzyskiwaną” i „wartość użytkową”.

Obecnie obiekty rzeczowych aktywów trwałych są przeceniane do ich wartości odzyskiwalnej w przypadku, gdy ta wartość obiektu jest mniejsza od jego wartości bilansowej. Przy określaniu wartości odzyskiwalnej zakłada się, że jest ona równa większej z dwóch następujących wartości:

- wartości rynkowej – kwocie, za którą obiekt można sprzedać w transakcji między kompetentnymi, zainteresowanymi i niezależnymi stronami z potrąceniem wydatków związanych z jej sprzedażą,
- wartości użytkowania – bieżącej wartości przepływów środków pieniężnych, generowanych w wyniku użytkowania i późniejszej sprzedaży obiektu.

Takie rozszerzenie podejścia do definicji wartości odzyskiwalnej jest w pełni uzasadnione, ponieważ pozwala na dokładniejsze określenie wartości godziwej obiektu. Jeśli wartość odzyskiwalna jest określana tylko na podstawie jednego wskaźnika, może powstać sytuacja, kiedy przepływy środków pieniężnych z użyt-

kowania lub sprzedaży są wyższe od wycenionej wartości obiektu, wskazując tym samym na nieprawidłowe odzwierciedlenie w bilansie wartości środka trwałego.

Na podstawie dosłownej interpretacji zasad instrukcji nr 5 można wyciągnąć następujące wnioski:

- kierownictwo przedsiębiorstwa na każdy dzień bilansowy musi krytycznie ocenić stan rzeczowych aktywów trwałych i ujawnić oznaki wskazujące na utratę ich wartości,
- jeśli pojawia się zagrożenie co do obniżenia wartości któregoś z obiektów poniżej jego wartości bilansowej, konieczne jest przetestowanie wartości, przy jednoczesnym określeniu odpowiedniego rodzaju wartości i ocenie konieczności przeceny tego obiektu.

Na konieczność przeprowadzenia przeceny wskazują następujące oznaki:

- spadek wartości rynkowej podobnego obiektu,
- pogorszenie ogólnego otoczenia ekonomicznego oraz sytuacji na rynku, wskutek czego dochodzi do prawdopodobnego zmniejszenia dochodów generowanych przez te obiekty,
- znaczne pogorszenie fizycznego stanu obiektów,
- zmniejszenie dochodów w porównaniu z zaplanowanymi,
- zaprzestanie przez przedsiębiorstwo niektórych rodzajów działalności lub zamknięcie jego oddziałów,
- przekroczenie wartości netto w porównaniu z jego wartością rynkową.

Powyższy wykaz nie jest jednak ostateczny, ponieważ kierownictwo przedsiębiorstwa może stwierdzić również inne istotne i specyficzne oznaki zmniejszenia wartości obiektów.

Określenie wartości użytkowej powinno przebiegać w dwóch etapach:

- w pierwszej kolejności wyliczane są zarówno wpływające, jak i wypływające środki pieniężne, wynikające z długotrwałego użytkowania obiektu do zakończenia jego okresu eksploatacji,
- następnie znajduje się odpowiednią stopę dyskontową.

Do wyceny obiektu według wartości użytkowej sporządza się realistyczną projekcję przepływów środków pieniężnych w danym okresie (zazwyczaj nie więcej niż 5 lat), związanych z tym obiektem. Za podstawę projekcji przepływów środków pieniężnych przyjmuje się, w miarę możliwości, zatwierdzone przez kierownictwo kosztorysy. Do wyliczenia wartości użytkowej angażowane są wszystkie przepływy środków pieniężnych, zarówno z eksploatacji, jak i z ostatecznej sprzedaży obiektu, włącznie z niezbędnymi przepływami środków pieniężnych na jego obsługę i remont. Nie są jednak uwzględniane dodatkowe inwestycje dotyczące modernizacji obiektu.

Celem dyskontowania jest wyrażenie przyszłych przepływów środków pieniężnych według aktualnej wartości. Stopa dyskontowa oparta jest na wycenach, które w miarę możliwości powinny być prawdziwe, uwzględniające zarówno istotę obiektów

materialnego majątku trwałego, jak i otoczenie ekonomiczne. Przy obliczaniu aktualnej wartości przepływu środków pieniężnych, zgodnie z instrukcją nr 5, w charakterze stopy dyskontowej zaleca się stosowanie takiej stopy procentowej, którą preferowałoby inwestorzy, inwestując w podobny projekt.

4. Podsumowanie

Zmienione zasady przeprowadzania wyceny rzeczowych aktywów trwałych sprzyjają zwiększeniu jakości i wiarygodności informacji księgowej, odzwierciedlającej rzeczywistą sytuację majątkową przedsiębiorstwa. Niezależnie od tego, czy oznaki do przeszacowania obiektów środków trwałych są oczywiste, kierownictwu przedsiębiorstw nie spieszy się z jego przeprowadzeniem, ponieważ opóźnienie i zastosowanie przez księgowych nowej metody wyceny dopiero się zaczyna, a nie może to nastąpić w jednej chwili.

Przy tym należy wyodrębnić trzy istotne obszary problemów:

- w wielu przypadkach wartość rynkowa jest nieokreślona lub nie odzwierciedla realnej wartości obiektów rzeczowych aktywów trwałych,
- przeprowadzenie przeszacowania wymaga udziału ekspertów, co hamuje zbyt małą liczbą wykwalifikowanych fachowców,
- przy obliczaniu wartości użytkowej zaleca się dyskontowanie przepływów środków pieniężnych, jednak konkretnych propozycji określania stopy dyskontowej instrukcja nie zawiera.

Niejasność definicji wartości godziwej, z jednej strony, nie sprzyja kształtowaniu jednolitego podejścia, a z drugiej zaś – umożliwia przedsiębiorstwu określoną swobodę ocen. A zatem zagadnienia zastosowań wartości godziwej w ocenie obiektów trwałego materialnego majątku wymagają dalszych opracowań.

Literatura

- IAS 16. Property, Plant and Equipment. International Accounting Standards 2001. International Accounting Standards Committee, United Kingdom 2001.
- IAS 36. Impairment of Assets. International Accounting Standards 2001. International Accounting Standards Committee, United Kingdom 2001.
- Karzajeva N.N., *Ocenka i jejo rol w učetnoj i finansovoj politike organizacii*, Moskva 2002.
- Lõokene I., Saar T., *Materiaalse põhivara allahindlustest*, Majandusarvestus & finantsjuhtimine II, Tallinn 2001.
- Raamatupidamise seadus. RT I, 2002 nr 102.
- RTJ 5. Materiaalne ja immateriaalne põhivara. RTL, 2003 nr 10.
- Schoeder R.G., Clark M.W., Cathey J.M., *Financial Accounting. Theory and Analysis*, John Wiley & Sons, Ins, 2001.

Sikk I., *Materiaalse pöhvvara väärtuse langusest tuleneva kahju arvestamine ja kajastamine raamatupidamise aruandluses*, Majandusarvestus & finantsjuhtimine II, Tallinn 2001.
Warren C.S., Reeve J.M., Fess P.E., *Financial Accounting*, South-Western 2001.

PROBLEMS OF REVALUATION OF TANGIBLE ASSETS IN ESTONIAN COMPANIES

Summary

The new Estonian Accounting Law and the accompanying Accounting Standards that entered into force in January 2003 changed the accounting principles of tangible assets considerably:

- first of all, investment properties should be separated from the property, plant and equipment;
- attention should be paid to the value of the tangible assets in the balance sheet.

The most important change is the stepwise fading of the cost method that is replaced by the fair value method i.e the value by which the assets is exchangeable in a transaction of informed, interested and independent parties.

Whereas tangible assets are used for a long time and obtained decades ago, their value has tendency to change. In order to present the used tangible asset in the balance sheet at the fair value, revaluation is necessary. Therefore tangible assets are accounted in the balance sheet in their fair value, from which the accumulated depreciation and the write-downs from the impairment of the asset are deducted. The goal of the revaluation is to account for the tangible assets used in the production and administrative purposes in the value, which is the closest possible to their true value.

Estonian companies face problems due to the fair value requirement if the market price of the tangible asset is not determinable. Especially many production enterprises are affected because there is no demand for their assets in the market.